

***Złota moneta za słowo. Bułgarskie bajki i legendy ludowe,
wybór i wstęp G. Minczew, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego,
Łódź 2006, 314 s.***

Появата на издателския пазар на сборника с български народни приказки и легенди *Жълтица за дума* не представлява първата среща на полския читател със спецификата на южнославянската фолклорна проза, за което между другото свидетелства издаването на такива антологии, като например *Приказки от Югославия. Разпоредителят на съдбата (Bajki z Jugosławii. Rządca losu, 1991)* или *Самовили и пастери. Приказки от социалистическа Република Македония (Samowily i pasterze. Bajki z socjalistycznej republiki Macedonii, 1981)*. Би трябвало да се признае, че редактираната от Георги Минчев сбирка с български приказки и легенди е новаторска, отличаваща се от другите подобни сборници, издадени на полски: *Ой горо, горо зелена. Избрани български народни песни (Oj lesie, lesie zielony. Wybór bułgarskiej pieśni ludowej, 1956)*, *През девет планини в десета. Български народни приказки (Za dziewiątą górą, za dziesiątą rzeką. Bułgarskie baśni ludowe, 1964)*, *Тримата братя и златната ябълка (Trzej bracia i złota jabłoń, 1970)*, *За Бога, неговите слуги и дяволските хитрини. Сто най-важни легенди на южното славянство (O Bogu, Jego sługach i diabelskich sztuczkach. Setnik legend Południowej Słowiańszczyzny, 1985)*, *Разказ за връх Любаш. Приказки и легенди от България (Opowieść o wierchu Lubaszu. Bajki i podania z Bułgarii, 1986)*, *Нимфи герои, антагонисти. Български народен епос (Nimfy herosi, antagoniści. Epos ludowy Bułgarów, 1994)*. До такова мнение ни водят няколко причини.

Често се случва рецензентът да препоръча някои издания като масово достъпни, а не предназначени за специализирания читател. Малко са обаче книгите, които могат да отговорят на това условие, но в този случай можем да заявим съвсем отговорно, че обсъжданият сборник е книга за широката аудитория, която със сигурност ще задоволи и по-слабо подготвени в литературно отношение читател, предпочитащ „леко и приятно“ четиво с неусложнена структура и достъпна фабулна конструкция. За този тип читател е предназначен и *Кратък речник на чуждите изрази (Słowniczek wyrazów obcych)*, който пояснява заемките и диалектните думи в текстовете. Същевременно *Жълтица за дума* представлява интерес и за високотелния литературовед. В сборника са включени също така и непубликувани досега творби (книгата съдържа 129 цялостно преведени текста!). Могат да се четат както поред, според дадената в съдържанието последователност, така и в зависимост от индивидуалния избор, или пък според *Списъка на образи, предмети и характерни мотиви (Indeks osób, przedmiotów i motywów charakterystycznych)*. Сборът от приказки и легенди освен това е обогатен с *Речник на митичните и приказните същества и понятия (Słownik istot i pojęć mitycznych oraz bajkowych)*, съдържащ пре-

пратки към текстовете, поместени в сборника. Същевременно както в речника, така и в предшествашите го *Коментари* са посочени връзките между появяващите се образи и мотиви, характерни за полския, източно- и южнославянския фолклор, и някои елементи от ориенталската култура. За желаещите да задълбочат познанията си за българската фолклорна проза е приложена също така *Библиография* (изработена от Малгожата Сковронек).

Предимство на книгата също е и добрата теоретична разработка на Г. Минчев. Изследователят е успял да се откъсне от българската фолклористична школа в нейните идеологически критерии и това го е освободило от етноцентрични размисли върху формите на културата и народното съзнание на българите, въпреки че стесняването на представената литература до територията на само един народ може да събуди такива въпроси – още повече че този тип творчество често се съпровожда от етнически разбирателно определение „народно“. Ръководейки се обаче преди всичко от художествената стойност, редакторът прецизира, че български са тези текстове, които са се родили на територията на България, както и тези, които са общо наследство от културата на южните славяни на южните славяни. Това, че българската народна проза е отворена и към по-близки, и по-далечни културни кодове, прави невъзможно определянето на „чисто българска“ народна проза.

Привеждайки в първата част на увода (*Събирачи и изследователи, Zbieracze i badacze*) кратка история на изследванията на фолклорните текстове в България (от появата на програмната статия на Иван Шишманов през 1889 г. до днес), едновременно с това Г. Минчев показва и специфичния поглед на българите към народното творчество, а тяхното отношение към фолклорната проза понякога е било предопределяно от някои естетически и идеологически тенденции, което е намалявало литературната им стойност. А именно те според редактора на сборника трябва да бъдат най-високо ценени. Следващите два раздела от увода – *Фолклорната проза като особен вид литература (Proza folklorystyczna jako szczególny rodzaj literatury)* и *Фолклорът като особен тип художествена култура (Folklor jako szczególny typ kultury artystycznej)*, представят опита на Минчев да акцентира върху литературните качества на фолклорните текстове. Придържайки се към хронологията, авторът аргументира своите изводи, като се позовава на наблюденията на български литературоведи и фолклористи: например тезата на Иван Шишманов за „поетическото фабулиране“, на Михаил Арнаудов за автора, който, след като завещава своята творба на следващите поколения, бива забравен от тях. Георги Минчев напомня също за особения начин на представяне на народното творчество, което, откъснато от обредния контекст и лишено от своята доминираща функция, започва в процеса на рецепцията да носи знаците на литературна творба. През епохата на турското робство народното творчество е смятано за еквивалент на високата (Петко Славейков), а също и на дидактичната литература; то е носител на добродетели и ценности, присъщи на българския народ. За литературност на фолклора може да се говори също, като се има предвид творчеството на Николай Райнов, Ангел Каралийчев и Ран Босилек, които създават свои текстове, адаптирайки народна проза. Минчев подчертава значението на монографията на Йордан Иванов, който под-

лага на текстологичен и литературноисторически анализ богомилските народни легенди и за пръв път поставя въпроса за съотношението между писмената и устната литература. Още по-голямо значение Г. Минчев приписва на изследванията на Петър Динев, който в литературнотеоретичните си разсъждения свързва фолклора с популярната литература и така аргументира синтетичния характер на „народната литература“. Окончателния прелом в литературоведската дефиниция на фолклора според автора прави Никола Георгиев, интерпретирайки народната песен като поетически текст без връзка с обредния комплекс.

Разсъжденията на автора върху историята на понятието за фолклорно творчество му дават основание в четвъртия раздел на увода – *Между универсалната и регионалната визия на света (Między uniwersalną a regionalną wizją świata)* – да констатира: „Възможно е именно тази многозначност на фолклорните наративни форми, осъществяваща непрякото свързване на приказката и легендата с аграрния календарен цикъл, да обуславя изключителното умение на разказвача да предава ‘не своя’ текст, разпространяван устно, да приема пасивната роля на традиционното общество, което не е – както в обредите – ‘участник’, а ‘слушател’ в процеса на разказване, замаяната на празничното, обредното време с фантастично и легендарно – може именно всичко това да ‘помага’ на фолклорните наративни форми да се отворят за други култури и културни кодове и едновременно с това да превърне приказката и легендата в популярни авторски текстове, т.е. литературни, чийто корен е в античността“ (с. 25).

С тези думи съставителят на *Жълтица за дума* удостоверява своя (литературоведски) подход към включената в сборника фолклорна проза. Такава позиция му позволява да се откаже от анализа на идеологическите пластове, които се съдържат в текста, а освен това дава възможност да се види процесът на „отваряне на народната проза към други културни кодове“ (с. 27). Във фолклорната литература се забелязва влиянието на митологичните системи, християнството, Ориента – както на нивото на структурата (изграждането на текста), така и в съдържанието (вариации на мотивите). Заедно с това авторът поставя тезата за нейната постоянна отвореност към европейската литература и по-конкретно към онова нейно измерение, което се определя като култура на масите.

Авторският сборник на Минчев представя в пълната българската приказна проза. Разделянето на текстовете на легенди и приказки съответства на класификацията на американския фолклорист Р. С. Богс, който в приказната проза разграничава митове, легенди и истински приказки, макар че по разбираеми причини първите не се появяват в сборника на Минчев. Затова пък са представени приказки (измислени истории с неуточнено време и място на действие със светски характер) и легенди (истории със съдържание, приемано за действително, в които действието се развива в недалечното минало, а отношението към тях има религиозен характер), чиято цел е да представят богатството на народното въображение. Последният, пети раздел от увода дава опис на полски преводи на българска народна проза и освен това представлява своеобразен показалец, обособяващ реда на поместване на преведените приказки и легенди. Минчев се съобразява с всеобщо признатата подялба на Анти Аарне на вълшебни

приказки, приказки за животни и новелистични приказки. Авторът обяснява, че поместването на приказки за животни като втори поред идва от факта, че в българските магически приказки може да се намерят повече древни митологеми, поради което има основание да бъдат определяни за по-архаични. При подреждането на легендите и преданията редакторът се съобразява със следната последователност: легенди за произхода на света и човека, легенди с библейски и светски характер, нравопоучителни легенди, предания.

Вълшебните приказки могат да се възприемат като съкровищница на народните вярвания. Текстовете, представени в сборника на Минчев, са изпълнени със създания от иреалния свят, които са свързани както с българския фолклор, така и с типичната за някогашната славянска, а дори и общоевропейска система от вярвания. Появяват се хора, преобразени като животни, вампири, людоеди, демони, дяволи, русалки, пророчества. Изброеният тук списък на свръхестествени същества не изчерпва богатството от образи, присъстващи в българската фолклорна проза. Нейните сюжети изобразяват безброй необикновени събития (битка със змей, сделка с дявол, среща с песоглавци) както и магически действия. Би могло да изглежда, че посредством няколко десетки текстове представянето или още повече дефинирането на системата на народни вярвания е невъзможно, но подбирайки разнородна проза, която при това има представителен характер, Минчев успява да приближи до полския читател чуждата система от вярвания. Интересна за полската аудитория може да се окаже също така срещата с такива приказки като *Пепеляшка (Kopciuszek)*, *Торбаланци (Kij-samobij)*, *Малечко-Палечко или за вълка, който се удавил в Марица (Tomcio Paluch albo o wilku, co utopił się w Maricy)*. Макар че като сюжети те са известни на европейския читател, тук са обогатени от местния, тоест българския колорит и инициират нов съпоставителен контекст.

Герои на друг тип приказки са животните, най-често са риби, лисици, мечки и жаби. Посредством похвата на антропоморфизацията на събитията, в които участват, е пресътворен светът на човешките проблеми. В текста тези образи представяват метафорични фигури, благодарение на което става възможно разсъжденията върху човешката кондиция да се поддат на фабулиране, което например личи в приказката *Най-силен е човекът (Najsilniejszy jest człowiek)*. Животните изпълняват и друга функция в българските приказки. В тях с помощта на антропоморфния мотив се обяснява светът на природата. Например щъркелът според тези текстове някога бил човек, той отворил кутията, подарена му от Бог, която му било забранено да отваря. Когато любопитният човек направил това, оттам изпъззели различни гадини. За наказание Бог го превръща в щъркел. Този човек може да възвърне човешкия си лик едва когато събере всичките твари една по една. По този начин българската приказка обяснява възникването на животинските видове.

Третата част от сборника *Жълтица за дума* представя новелистични приказки и анекдоти. Това са кратки сатирични и хумористични творби, изградени върху един епизод. Българските новелистични приказки и анекдоти са огледало на отминал обществен живот и образ на междуличностните отношения, представени като кратки, забавни истории, които поня-

кога завършват по изненадващ, нетипичен начин. Героите в тях са хора от различни обществени съсловия (селяни, пастири, крадци, търговци, духовници, владетели) и от различни етнически групи (българи, турци, цигани).

Особен интерес предизвиква четвъртата част на антологията, озаглавена *Народни легенди и предания (Legendy i podania ludowe)*. В нея се разкрива светът на народните вярвания в областта на етиологията на космологията. В самите заглавия на приказките, които поставят въпросите кой?, как?, защо?, е скрито тяхното предназначение – да обясняват света. Трябва да се подчертае, че присъствието на различни културни кодове – езическа митология, християнско и ориенталско начало, е причина за колоритното разнообразие на представените във фолклорната проза отговори на човешките въпроси за света, при това тази колоритност придобива различни измерения (понякога противоположни, а друг път взаимнодопълващи се). В текстовете един до друг се представят цар Соломон и дяволите, образите на Адам и Ева се поместват в контекста на потопа, разказана е историята как Бог се учи от дявола да смали земята; изяснява се защо медът е сладък, защо февруари има само 29 дни, и то веднъж на четири години. Многообразните аспекти на представяне и обяснения на света, изобразени в българските легенди, доказва, че пред нас е истинска съкровищница от народни знания, свидетелство на първичното познание за света, което е вдъхновяващо и за съвременния читател.

Макар в целия том да се усеща присъствието на Георги Минчев, трябва да се отбележи и огромният труд, положен от колектива преводачи: Агата Кавеца, Анджей Колонтай, Каролина Кжешевска, Катажина Лелевска, Александра Михаловска и Малгожата Сковронек. Правейки преводи от оригиналния език (предимно от по-новите издания, но винаги сравнявани с по-старите варианти), те избягват архаизацията, което улеснява възприемането на смисъла, а заедно с това заличава времевия контекст на възникването на творбите. Действително неговата актуализация не е потребна при четенето, тъй като точно посредством отхвърлянето на обредния контекст (едновременно с времево-пространствения представяната фолклористична проза се превръща в „пълноценна“ литература. По този начин – за разлика от другите литературни видове, тя придобива нещо отличително, а именно способността да изразява универсална визия за света. Но тази визия носи едновременно и регионалната специфика на територията, от която са били взети текстовете, и благодарение на това представените приказки разкриват българското възприятие на света. Приложеният метод, чрез който е показана функцията на приказката (между универсалното и регионалното виждане за света), прави тази антология изключителна на фона на излезлите досега полски преводи на приказки от земите на южните славяни, чиято цел е била преди всичко да предадат най-вече специфичния, чисто регионалния поглед към заобикалящия свят, без той да се вписва в универсални, европейски или дори общочовешки рамки.

Агнешка Шафранска

Превод от полски: **Даниела Щерева, Велислава Василева**

Редактор на превода: **Лилия Кънчева**